

SW StateWatch

01.2024 — 12.2025

ЖІНОЧИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА

Виклики та перспективи

м. Київ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
МЕТОДОЛОГІЯ	5
АНАЛІЗ РЕЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
НОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
ЗАМОВНИКИ ТА ОРГАНІЗАТОРИ ЗАКУПІВЕЛЬ ДЛЯ СИЛ ОБОРОНИ	7
АНАЛІЗ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦИФІКАЦІЙ ТА ЗАКУПІВЕЛЬ БОЙОВОГО КОМПЛЕКТУ	7
ЖІНОЧИЙ ЛІТНІЙ ПОЛЬОВИЙ КОСТЮМ	10
ЖІНОЧЕ СПІДНЄ (ТОП ТА ТРУСИ)	12
ЖІНОЧІ ВІТРОВОЛОГОЗАХИСНІ КУРТКА ТА ШТАНИ	13
ВЗУТТЯ	15
ЗАСОБИ ГІГІЄНИ	16
ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	18
МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	21
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЕРШОЇ ДОПОМОГИ	22
ДОПОМОГА НА РІВНЯХ R1 ТА R2	24
ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЖІНКИ ЧЕРЕЗ СЛУЖБУ	26
СПЕЦІАЛІЗОВАНА ДОПОМОГА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ НА РІВНЯХ R3 І R4	29
ПАКУНОК ДЛЯ ПОРАНЕНИХ	29
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЗСУ/ДПСУ/НГУ	31
ДЖЕРЕЛА	32

Місце і роль жінки в українському війську зазнали еволюційних змін у відповідь на виклики, що спричинила російська агресія від 2014 року. Військовослужбовиці, зокрема й ті, які перебувають на військовому обліку, долучаються до лав захисниць виключно добровільно. Їхні права та голос посилюються радше як наслідок проактивної позиції самих жінок, волонтерських та громадських рухів, аніж послідовної політики держави. Лише у 2016 році для захисниць розширили перелік військових спеціальностей, додавши, приміром, посади стрільчині або розвідниці¹. А за два роки парламент зрештою дозволив² обіймати жінці будь-які посади у війську на рівні з чоловіками. Цей закон набув чинності, коли захисниці вже активно брали участь у бойових діях від початку окупації Донеччини та Луганщини, але часто у неофіційних ролях або як доброволиці. Водночас тільки із 2019 уряд дозволив вступати до військових ліцеїв дівчатам.

За час повномасштабного вторгнення чисельність військовослужбовиць ЗСУ зросла на майже 75%. У вересні 2025 року їхня кількість сягнула 54 тис. осіб³, натомість наприкінці 2021 — налічувалося близько 31 тис⁴. У лавах Державної прикордонної служби України у 2025 році служили 8 156 жінок-військових⁵, Національної Гвардії України — 6 656⁶, а Державної спеціальної служби транспорту — 922⁷.

Хоч рівні права й можливості для жінок та чоловіків на службі і є частиною національної правової бази⁸, здебільшого лише у ході війни захисниці отримали шанс активніше домагатися як кар'єрних можливостей, так і протидії дискримінації. Так, тільки із 2024 по кінець 2025 року частка офіцеров збільшилася з 4% до 21% серед усіх військовослужбовиць ЗСУ⁹. 5 500 військовослужбовиць своєю чергою перебували безпосередньо на передовій¹⁰.

Водночас у період воєнного стану реалізація прав військових може обмежуватися з огляду на потреби служби. Робочий день та умови проживання, особливо у зоні бойових дій, не є нормованими, а навантаження нерідко сягає екстремального. Зокрема, відпустки часто переносять або скорочують за рішенням командування. Для жінок із дітьми це має особливе значення, оскільки вони частіше поєднують виконання службових обов'язків із сімейними функціями. З-поміж основних викликів для матерів на службі варто відзначити й нечутливість командування до їхніх потреб, а також емоційні проблеми, викликані тривалою відсутністю вдома, нестабільністю та сумом за рідними.

Що ж до спорядження: історично склалося так, що система постачання ЗСУ орієнтована переважно на чоловіків. Відповідно більшість предметів речового забезпечення, а відтак і технічні специфікації, розроблялися під їхні потреби. Раніше затверджена Міноборони окрема форма для жінок була призначена виключно для виконання повсякденних, небойових задач. Зокрема, жінкам постачали тільки спідниці, без опції штанів, у парадній і повсякденній формах¹¹. Водночас туфлі на підборах як єдина опція взуття в парадній формі були безальтернативними ще у 2021 році, що викликало палку критику в суспільстві¹².

Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році весь особовий склад ЗСУ забезпечували однаковим бойовим єдиним комплектом, що був розроблений для чоловіків і не враховував анатомічних особливостей жіночої тілобудови.

Протягом 2023–2025 років впроваджено суттєві зміни для усунення цих дисбалансів, як відповідно до Плану заходів із реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні¹³, так і за сприяння громадянського суспільства, зокрема, ініціативи Armwomennow ГО «Смілива Україна».

Міноборони розробило технічні специфікації (ТС) та розпочало централізовані закупівлі літнього польового костюма та спідньої білизни для жінок, а також сертифікувало перші зразки бронежилетів, адаптованих до анатомії захисниць.

Попри прогрес в адаптації уніформи, досі наявні істотні процедурні та нормативні перешкоди у забезпеченні якісною аптечкою та турнікетом. Це є ризиком для всього особового складу. Централізовано ці предмети не закуповуються, відтак переважна більшість поставок йде в межах гуманітарної чи військової міжнародної допомоги, що не завжди відповідає стандартам якості. Виклики у системі надання медичних послуг, особливо ургентних, переважно не мають гендерних відмінностей. Натомість війна може мати більш виражений вплив на здоров'я жінок. Зокрема, відсутність доступу до гігієни провокує інфекції, а тривале носіння

важкого спорядження — запалення молочних залоз та хвороби опорно-рухового апарату. Також порівняно з цивільними, військовослужбовиці частіше стикаються з безпліддям, незапланованою вагітністю, інфекціями, що передаються статевим шляхом, а також із випадками сексуального насильства¹⁴.

Для вдосконалення політик та процедур у забезпеченні та рівних можливостях військовослужбовиць аналітичний центр StateWatch наводить перелік рекомендацій до командування Збройних Сил, Національної гвардії, а також керівництву Державної прикордонної служби.

У першій частині дослідження розкривається проблематика забезпечення жінок бойовим комплектом та доступу до медичних послуг. У другій — виклики пов'язані із можливостями кар'єрного зростання та поєднання служби із сімейними обов'язками.

МЕТОДОЛОГІЯ

Для аналізу системних бар'єрів, специфічних потреб і викликів, перед якими постають жінки на службі в Силах оборони, команда StateWatch дослідила стан матеріально-речового забезпечення, медичного обслуговування, соціальних та сімейних ролей, а також умов служби та кар'єрних можливостей військовослужбовиць у лавах Збройних Сил, Державної прикордонної служби та Національної гвардії. Щоб виявити ключові аспекти та виклики під час служби, аналітиці застосовано комбінований підхід, що поєднує вивчення нормативно-правової бази, оцінку реалізації державних політик та аналіз досвіду військовослужбовиць.

Дані про досвід захисниць отримано шляхом проведення 12 соціологічних інтерв'ю з респондентками, яких відібрали відповідно до сформованої вибірки¹⁵ за типом підрозділу, посадою, досвідом служби та соціально-сімейним контекстом. Також для оцінки рівня забезпеченості спорядженням разом з ініціативою ArmWomenNow проведено анонімне анкетування 228 військовослужбовиць Сил оборони. 3-поміж опитаних 88% мають бойовий досвід, а понад 90% — служать у ЗСУ, зокрема близько половини — в Сухопутних військах; майже 6% — НГУ; близько 1% — ДПСУ. Попри те, що вибірка сформована за принципом доступності й не є статистично репрезентативною, комбінування анкетування з інтерв'ю дозволило отримати змістовні й насичені дані.

Також проаналізовано технічні специфікації окремих компонентів Бойового єдиного комплексу ЗСУ, ДПСУ та НГУ та закупівлі їх на Prozorro. Для аналізу обсягів та розмірів, що контракують Сили оборони, аналітики StateWatch дослідили такі предмети екіпірування:

- 01. модульний бронежилет¹⁶;**
- 02. жіночий літній польовий костюм¹⁷;**
- 03. зимова вітровологозахисна куртка¹⁸;**
- 04. зимові берці з високою обрізкою;**
- 05. жіночі топ та труси¹⁹.**

Проведено аналіз переважно централізованих процедур Міноборони²⁰, Держприкордонслужби та Національної гвардії²¹.

Під поняттям Сили оборони у цьому тексті мається на увазі виключно ЗСУ, ДПСУ та НГУ, що стали предметом аналізу. Тож наведені узагальнення та висновки стосуються тільки цих військових формувань.

Проаналізовано тільки ті закупівлі, дані щодо яких є відкритими на Prozorro. Інформація актуальна станом на 13.01.2026. Показники НГУ включають 5 договорів, укладених в/ч 3078 у межах централізованих оборонних закупівель. До аналізу віднесено ті договори, постачання по яких передбачено в межах календарного року (2024 та 2025).

АНАЛІЗ РЕЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

■ В 2023 році давали все чоловіче, і там не було нічого мого розміру. Тому я перешивала кітель, я ходила в тих штанах — і мені було дуже незручно. Вибачте за подробиці, але мені дуже натирало промежину. І мама казала, що піди купи, тобі ж незручно. А мені було шкода грошей. 3000 гривень коштують штани..[] Давали чоловічі труси. Вся чоловіча термобілизна. Тільки взуття підходило. А в 2025 році навесні мені дали жіночу білизну. Форму жіночу мені ще не дали, тому що ще по терміну не вийшла моя стара²²...

Схід, сержантка, без дітей, служба з 2014 р.

Зі слів військовослужбовиць простежується, що перші роки повномасштабної війни ЗСУ та інші військові формування зустріли без можливості належно екіпірувати весь особовий склад, а особливо жінок. Від кінця 2023 року Міноборони

впровадило істотні зміни в адаптації спорядження під анатомію жінки, однак ефект таких інновацій не є миттєвим, що демонструє певну прірву між закупівлями жіночого спорядження та фактичним розподілом речей поміж військовослужбовицями.

НОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Усіх військових Сил оборони забезпечують бойовим єдиним комплектом (БЕК), що містить набір предметів польового обмундирування, взуття, спорядження та засобів індивідуального захисту для екіпірування військових. Комплектування БЕК регулюють різні норми відповідно до інструкцій із наказів МОУ²³ та МВС (окремо для НГУ²⁴ та ДПСУ²⁵), що визначають перелік предметів, а також кількість необхідних одиниць на одну особу та строк експлуатації.

Бойові комплекти у різних формуваннях Сил оборони дещо різняться і налічують від 42 до 49 предметів. У НГУ в цей перелік, приміром, не входять бронежилети та шоломи, адже це регламентується окремим Наказом МВС²⁶, що містить службову інформацію і не є доступним.

У бойових комплектах Сил оборони з-поміж предметів, призначених суто для жінок, виділено лише спіднє: труси та топ. Хоча спорядження, що має анатомічну посадку для захисниць, на практиці лише білизною не обмежується. Водночас у нормах, що тлумачать власне компоненти БЕК (і окремо засоби захисту для НГУ), це не відображено.

Йдеться насамперед про жіночі моделі літнього польового²⁷ та зимового вітровологозахисного костюмів²⁸ разом із зимовою²⁹ та демісезонною термобілизною³⁰. Для цих предметів уніформи Міноборони розробило окремі технічні специфікації, і всі вони, окрім зимової куртки, вже закуповуються для ЗСУ. Нацгвардія та Держприкордонна служба натомість наразі контракують тільки жіночі польові костюми та спіднє. Що ж до бронежилетів: чинні універсальні ТС містять спеціальну модифікацію, адаптовану під жінок.

Уперше такі зразки закупили у травні 2026 року обсягом 2 тисячі одиниць, що становить менш як 4% від загальної кількості військово-службовиць ЗСУ.

Усі інші предмети екіпірування є уніфікованими, жінок забезпечують ними відповідно до загальної розмірної сітки.

Військових ЗСУ та ДПСУ забезпечують спорядженням відповідно до ТС Міноборони. Натомість НГУ послуговується, як власними технічними умовами, як у випадку з бронежилетами, так і розробленими МОУ, наприклад для взуття.

ЗАМОВНИКИ ТА ОРГАНІЗАТОРИ ЗАКУПІВЕЛЬ ДЛЯ СИЛ ОБОРОНИ

Для ЗСУ більшість елементів спорядження закуповує централізовано Агенція оборонних закупівель ДОТ на замовлення Командування Сил логістики ЗСУ. Військові частини лише у виняткових випадках проводять власні закупівлі таких виробів, оскільки основні потреби покриває агенція. ДПСУ цю функцію делегує Головному центру капітального будівництва, реконструкції та закупівель

ДПСУ. У Національній гвардії система є більш розпорошеною. Частину централізованих закупівель забезпечує База забезпечення Національної гвардії України (військова частина 3075), однак певна частка уніформи та спорядження контрагується і децентралізовано — безпосередньо в/ч, а інколи навіть бригадами.

АНАЛІЗ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦИФІКАЦІЙ ТА ЗАКУПІВЕЛЬ БОЙОВОГО КОМПЛЕКТУ

БРОНЕЖИЛЕТИ З ЕЛЕМЕНТОМ «Ж»

З-поміж усіх предметів бойового комплекту бронежилет є найбільш суттєвим елементом, водночас має найбільшу вагу і є найдорожчим у закупівлях. Ці обставини породжують системні недоліки в забезпеченні жінок уніфікованими, а радше чоловічими комплектами.

До 2026 року жіночі моделі централізовано не постачалися Силами оборони. Першу партію для ЗСУ обсягом 2 тис. одиниць придбали лише у травні 2026-ого.

Іще на початку 2024 року Міноборони затвердило дві моделі модульних бронежилетів³¹ для жінок³² комплектністю 1-5 (Корсар МЗмп-6W та Характерниця)³³. Також міністерством наразі ведеться робота для затвердження зразка-еталона полегшеної моделі³⁴.

Окремої ТС жіночих бронежилетів для українських Сил оборони не існує. Однак у чинних специфікаціях МОУ до модульного та полегшеного зразків передбачено додатковий елемент під кодом «Ж»,

що містить демпферні, тобто пом'якшувальні, вставки на внутрішніх стінках грудного чохла або інші рішення, які адаптують бронежилет до жіночої анатомії.

Один із жіночих зразків-еталонів має вигнуту назовні бронеплиту, звужені плечі та розширений низ, а другий — оснащений демпферними подушками, що індивідуально налаштовують виріб під жіноче тіло. Комплект включає три подушки різних розмірів, а також додаткову сумку з м'яким балістичним пакетом для захисту пахової зони.

Усі жіночі зразки, що розроблені для Міноборони, мають однаковий і найвищий 6 клас захисту, як і чоловічі.

7,5 – 12 КГ
ПОЛЕГШЕНИЙ БРОНЕЖИЛЕТ
КОМПЛЕКТНІСТЬ 1-5

10,5 – 17,5 КГ
МОДУЛЬНИЙ БРОНЕЖИЛЕТ
КОМПЛЕКТНІСТЬ 1-8

РОЗМІРИ ТА ВАГА БРОНЕЖИЛЕТІВ

Розмірна сітка³⁵ модульних бронежилетів Міноборони варіюється від S до XL³⁶. Загальна маса зразка в базовій найпоширенішій комплектації 1-5 становить 10,5 кг для розміру S, 12 кг — для M, 13,5 кг — для L та 15,5 кг — для XL. Комплект (1-5) забезпечує захист грудної клітки, спини, боків тулуба, шиї та пахової зони, тоді як розширена модифікація 1-8 додатково забезпечує захист поперекової зони, плечей та верхньої частини стегон, і відповідно має більшу вагу.

Натомість полегшені міністерські моделі, що закуповують для ЗСУ від 2025 року, важать від 7,5 до 12 кг. Основний захист у них — тильні та фронтальні жорсткі бронеелементи, а також бокові м'які.

Під час інтерв'ю військовослужбовиці називали надмірну вагу одним із найістотніших недоліків модульного бронежилета, оскільки вона породжує проблеми зі здоров'ям, зокрема через

надмірний тиск на грудну клітку. У межах анкетування 23% респонденток зазначили, що не забезпечені бронежилетом від Сил оборони, а з-поміж тих, хто отримали комплект, 73% — не вважають його вагу та розмір прийнятними.

Попри те, що станом на початок 2024 року Міноборони сертифікувало два еталонні зразки бронежилетів із конструктивними елементами для жінок, жоден із них централізовано не купували ні у 2024 році, ні протягом 2025 року. За поясненням Командування Сил логістики ЗСУ, їх не включили до переліку потреб через брак фінансування. Натомість на 2026 рік Потреба передбачає від 2 тис. жіночих комплектів модульного бронежилета 1-5³⁷.

Так, у травні 2026 року для ЗСУ вперше придбали партію обсягом в 2 тисячі.

■ Я носила 12 кг на собі, це багато... трішки поносиш, то нічого страшного. Але коли затягується служба, коли немає термінів служби, коли немає демобілізації...то якби спина може сказати до побачення³⁸.

ВПО, молодша офіцерка, є діти, служба з 2022 р.

■ Використовую броню яку купила сама і плити спеціально жіночі, бо груди і плечі болять після статутного.

Відповідь на відкрите запитання анкети

Скарги на погіршення стану молочних залоз через бронежилет аналітики фіксували в анкетуванні та інтерв'ю неодноразово. Показовим є випадок ветеранки ЗСУ Наталії Ліщишеної, яка пережила ампутацію обох грудей. Про це вперше стало відомо з публікацій медіа у січні 2026 року³⁹. Після 3 років служби, травми й носіння важкого бронежилета, у жінки виявили внутрішню

папілому молочної залози, яка могла з часом модифікуватися у злоякісне новоутворення. Це перший випадок, коли Військово-лікарська комісія (ВЛК) надала захисниці офіційний висновок, що захворювання молочних залоз набуто внаслідок військової служби. Ветеранка у бесіді зі StateWatch розповіла про наслідки використання бронежилета вагою у 17 кг.

■ Моя хвороба визнана офіційно набутою, написано, якщо офіційною мовою, захворювання пов'язане з захистом Батьківщини. Комісія ВЛК дає заключення. Вони розглядають мій стан здоров'я, коли я прийшла на контракт, і коли я вже у них є прооперована. На момент (ред. підписання) контракту у 2021 році у мене не було зафіксовано таких хвороб.

Наталія Ліщишена, ветеранка ЗСУ,
у розмові зі StateWatch

АНАЛІЗ ЗАКУПІВЕЛЬ УНІВЕРСАЛЬНИХ (ЧОЛОВІЧИХ) МОДЕЛЕЙ

Як продемонстровано у таблиці, протягом 2024-2025 років для ЗСУ⁴⁰ сукупно законтрактували понад 41,5 тис. чоловічих бронежилетів розміру S та понад 101 тис. — M. Однак протягом 2024 року найменшого S поставили лише 16 845 комплектів, а M — 35 130. З огляду на те що в ЗСУ понад 54

тисячі жінок, а також є чоловіки невеликої тілобудови, цих розмірів є недостатньо. Водночас Командування Сил логістики переглянуло підходи у формуванні Потреби та збільшило число комплектів S та M у 2025 році.

ЗАКУПІВЛІ МОДУЛЬНИХ БРОНЕЖИЛЕТІВ				01.2024 – 12.2025 РОКУ	
СИЛИ ОБОРОНИ	ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ	S	M	L	XL
ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	355 860	41 524	101 487	158 868	53 981
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ	12 830	0	1 130	8 500	3 200

У ДПСУ, яка налічує близько 67 000 військових⁴¹ і з-поміж них 8 156 жінок⁴², загальна кількість придбаних бронежилетів протягом 2024-2025 років (12 830) не є достатньою. Щобільше, розміру S не придбали жодного комплекту, а M — всього 1 130.

З-поміж 54 військових частин НГУ та Головного управління⁴³, що є замовниками закупівель на Prozorro, лише 4 в/ч купували бронежилети через електронний майданчик. Сукупно протягом 2024-2025 років вони поставили для особового складу своїх частин 20 025 комплектів 6 класу та 772 — 4-ого⁴⁴.

ЗАКУПІВЛІ БРОНЕЖИЛЕТІВ ОКРЕМИХ 4 В/Ч НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ						2024-2025 РР.
КЛАС ЗАХИСТУ / РОЗМІРИ	44-48	50-52/50-54	52-54	56-58	56-60	48-58 (РЕГУЛЬОВАНИЙ)
4	20*	105	302	0	65	280
6	0	25	16 000	4 000	0	0
УСЬОГО	20	130	16 302	4 000	65	280

* Жіночі з підтримкою поперек та грудей

Водночас команда StateWatch не отримала жодних даних про централізовані закупівлі броні в НГУ. Щоправда, з відкритих джерел відомо про періодичні поставки тисяч бронежилетів до бригад НГУ від благодійників⁴⁵. Зокрема відомо, що один із комерційних виробників сталі передав Силам оборони (НГУ, ТРО та низці підрозділів ЗСУ) сукупно 150 тис. комплектів. Також бригади НГУ самі та через волонтерів системно проводять збори для забезпечення бронею.

Модель 6 класу⁴⁶, що купують деякі в/ч НГУ, відповідає комплектності 1-5 та охоплює розмірну сітку з 4 розмірів від 48-50 (зріст 170-176 см) до 56-58 (182-188 см). Вага такого бронежилета становить не більше 11,5 кг для найменшого розміру та 16,5 кг — для найбільшого.

На графіці закупівель чотирьох в/ч НГУ чітко видно, що найменших бронежилетів 6 класу взагалі не контракували, натомість зразків у розмірі 50-52 закупили лише 25.

Модель 4 класу захисту, яку НГУ придбав у кількості 772 штуки, виготовляють у трьох розмірах — S, M та L⁴⁷. Загальна маса такого комплекту не перевищує 14 кг⁴⁸. Саме цей зразок може оснащуватися спеціальною системою демпферних накладок⁴⁹ під потреби жінок.

У 2025 році одна з в/ч НГУ закупила 20 комплектів суто жіночих бронежилетів (44-48) 4 класу захисту, з підтримкою попереку та грудей. Це вперше, коли аналітики StateWatch фіксують закупівлю броні на Prozorro, що призначена безпосередньо для жінки. Водночас технічні умови в контрактах НГУ для комплектів 6 класу не передбачають жіночу модифікацію.

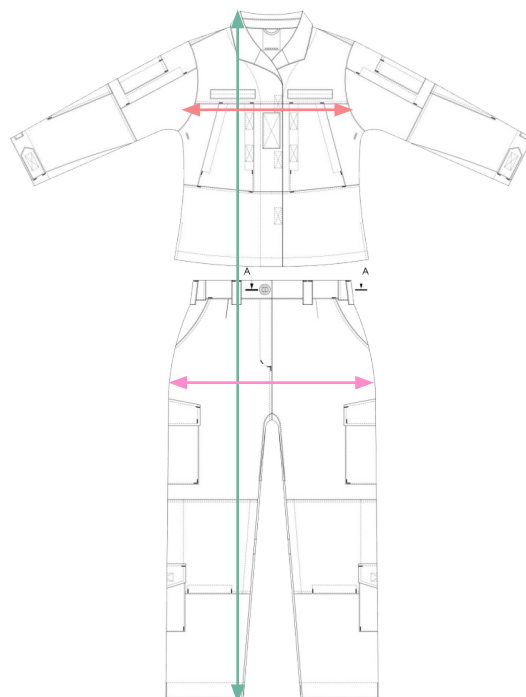
ЖІНОЧИЙ ЛІТНІЙ ПОЛЬОВИЙ КОСТЮМ

Літню польову військову форму для жінок уперше в історії Сил оборони затвердили в серпні 2023 року, коли Міноборони опублікувало технічні специфікації. Це відбулося завдяки інформаційному тиску та ініціативі ArmWomenNow ГО «Смілива Україна», яка розробила зразки жіночої уніформи та спідньої білизни, що надалі пройшли два етапи тестувань на офіційному рівні⁵⁰. Від кінця 2023 року⁵¹ жіночий польовий костюм вперше почали централізовано закуповувати для ЗСУ, пізніше за аналогічними ТС уніформу постачали й для військовослужбовиць ДПСУ та НГУ.

ТС передбачає відмінний від чоловічої моделі покрій, посадку та охоплює важливі параметри для забезпечення зручності та функціональності одягу, включно з широкою розмірною сіткою. Специфікація охоплює другу та третю повнотні групи (показник об'єму фігури, що забезпечує правильну посадку)⁵² і широкий діапазон розмірів: обхват грудей від 40-го до 64-го (80–128 см) та обхват стегон (88–140 см). Окрім цього, також враховано різний зріст військовослужбовиць — від 146 см до 188 см.

На одну військовослужбовицю передбачено два комплекти з терміном придатності на два роки.

На противагу зимовій уніформі, літній польовий костюм закуповується комплектом. Натомість формування Потреби окремо на куртку та штани могло б забезпечити для всього особового складу більшу гнучкість під час вибору розмірів верхнього та нижнього елементів костюма. Ініціативу розпакування підтримало 93% респонденток.

146–188 CM

ЗРІСТ ТИПОВОЇ ФІГУРИ

80–128 CM

ОБХВАТ ГРУДЕЙ

88–140 CM

ОБХВАТ СТЕГОН

АНАЛІЗ ЗАКУПІВЕЛЬ ЛІТНЬОГО ПОЛЬОВОГО КОСТЮМА

ЗАКУПІВЛІ ЖІНОЧОГО ЛІТНЬОГО ПОЛЬОВОГО КОСТЮМА						01.2024 – 12.2025	
СИЛИ ОБОРОНИ	КІЛЬКІСТЬ ВІЙСЬКО- ВОСЛУЖБОВИЦЬ	ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ КОСТЮМІВ	РОЗМІР N40-44	РОЗМІР N46	РОЗМІР N48	РОЗМІР N50	РОЗМІР N52-70
ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	54 000	95 000	17 049	12 981	17 640	14 692	32 638
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ	8 156	15 000	2 860	2 735	3 265	2 200	3 940
НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ	6 656	15 000	3 820	1 650	2 220	2 500	4 810

У 2024 році ДОТ повністю задовольнив річну Потребу ЗСУ, закупивши 65 тис. комплектів. Наступного року із запланованих 52 тис. придбали тільки 30 тис. Водночас загальна кількість закупленої жіночої літньої форми для ЗСУ становить 145 тис. комплектів, адже наприкінці 2023 року придбали ще 50 тисяч. Ця кількість мала б повністю покривати потребу 54 тис. військовослужбовиць у ЗСУ за норми по 2 комплекти на особу.

ДПСУ та НГУ своєю чергою закупили по 15 тисяч комплектів. Для бійчинь Нацгвардії цього цілком достатньо. Натомість для прикордонниць, з урахуванням норми у два набори на одну особу, необхідно було б придбати щонайменше 16 312 комплектів, аби повністю покрити Потребу.

Водночас з-поміж опитаних StateWatch: 42% відповіли, що забезпечені жіночим літнім костюмом, а 56% — ні.

Минулого року я отримала свій розмір костюма польового і кросівками задоволена, тому можу сказати, що за роки певне покращення є.⁵³

ВПО, рядовий сержантський склад, є діти, з 2022 р.

На жаль, немає розподілу жіноче-чоловіче, що видали те і носимо, зазвичай це форма, яку я беру і повністю перешиваю під себе.⁵⁴

Південь, молодша офіцерка, без дітей, з 2024 р.

Натомість лише 12% опитаних захисниць відзначили, що розмір наданих від 2023 року жіночих КЛП відповідав їхнім параметрам.

Зі зведених даних видно, що понад 50 тис. комплектів жіночої польової форми⁵⁵ залишаються на складах ЗСУ. Формально це пояснюється співвідношенням обсягів: загалом поставлено близько 145 тис., тоді як чисельність

військовослужбовиць у ЗСУ становить 54 тис., а норма забезпечення передбачає 2 комплекти на одну особу. Тобто загальна кількість форми виглядає достатньою і навіть із запасом.

Водночас результати анкетування свідчать, що значна частина жінок фактично не отримала необхідну форму. Це вказує не на дефіцит як такий, а радше на проблеми з розподілом від складів до військових частин і безпосередньо до жінки.

ЗАКУПЛЕНО У 2024-2025 РР./ ЗАЛИШОК НА СКЛАДАХ			СТАНОМ НА 01.01.2026
ПРЕДМЕТ ЗАКУПІВЛІ	ЗСУ	ДПСУ	НГУ
ЖІНОЧЕ КЛП	95 000* / 58 232	15 000 / N/A	15 000 / 0
ЖІНОЧІ ТРУСИ	199 250 / 56 389	0	23 000 / 1 900
ЖІНОЧИЙ ТОП	198 500 / 50 334	0	23 000 / 1 900

* Наприкінці 2023 року для ЗСУ додатково 50 000 КЛП, що не враховано в таблиці

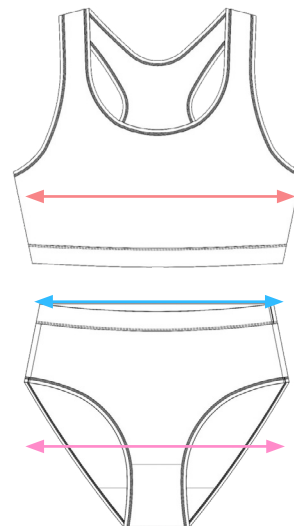
ЖІНОЧЕ СПІДНЄ (ТОП ТА ТРУСИ)

У 2023 році Міноборони прийняло на забезпечення жіночу білизну (топ і труси)⁵⁶ із розмірами в діапазоні XS–XL. Такі ж моделі закуповує і Нацгвардія, натомість Держприкордонна служба не постачає жіночу білизну взагалі.

Обхват грудей для топів варіюється від 84 до 104 см, а стегон у трусах — від 88 до 108 см відповідно. ТС такої білизни не враховує жінок із більшими обхватами стегон та грудей (це підтверджує ТС жіночого польового костюма⁵⁷ та зимових вітровологозахисних штанів). Хоча на вимогу замовника та за погодженням із розробником білизна може виготовлятися відповідно до інших розмірів.

Протягом 2024-2025 років ДОТ закупив для ЗСУ **майже по 150 тис. жіночих топів і трусів**, що покриває Потребу (передбачено по два комплекти на рік на одну особу).

Однак станом на початок 2026 року на об'єднаних складах ЗСУ залишалися 56 389 жіночих топів та 50 334 трусів, які так і не роздали. Такі обсяги залишків можуть свідчити як про низький попит товару з-поміж військовослужбовиць, так і про невмотивованість окремих начальників речової служби прибувати на склади виключно за жіночими товарами. З-поміж опитаних StateWatch жінок 70% відповіли, що не отримували спідню білизну від держави.

42 – 50

ТИПОВІ РОЗМІРИ

84–104 CM

ОБХВАТ ГРУДЕЙ

62–82 CM

ОБХВАТ ТАЛІЇ

88–108 CM

ОБХВАТ СТЕГОН

Геть жіночої білизни я не бачила, хоча за неї питала, коли анонсували, що вона має видаватись.⁵⁸

Схід, бойова посада / сержантка, є діти, з 2024 р.

У випадку НГУ бачимо, що на складах лишилося лише 10% спіднього, що свідчить про ефективніше забезпечення.

Водночас більшість опитаних жінок позитивно ставляться до ідеї компенсації військовими частинами витрат на білизну та засоби гігієни — **90% респонденток підтримали ідею**. Це підтверджує

запит з-поміж респонденток на механізм відшкодування, який дозволив би самостійно обирати потрібні товари, що не містять критичні вимоги й не є стандартизованими елементами захисту.

ЖІНОЧІ ВІТРОВОЛОГОЗАХИСНІ КУРТКА ТА ШТАНИ

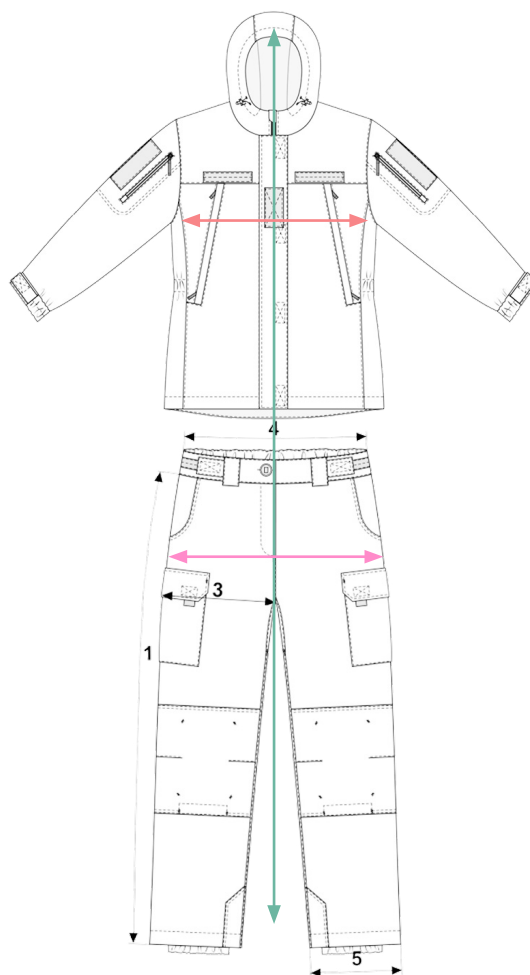
У червні 2025 року Міноборони погодило специфікації вітровологозахисних штанів⁵⁹ та курток⁶⁰ для військовослужбовиць, а пізніше затвердило по одному зразку на кожен предмет. Це дозволило внести ці елементи костюма у Потребу ЗСУ на 2026 рік та розпочати закупівлі — від 10 тис. окремо курток і штанів. Станом на початок березня ДОТ уже законтрактував зимові штани у повному обсязі, натомість тендери на куртки ще не ініціювали.

Отже, дотепер жінок у ЗСУ забезпечували чоловічими моделями зимової уніформи, і навіть передбачені на 2026 рік по 10 тис. штанів та курток аж ніяк не покривають потребу усіх військовослужбовиць ЗСУ. Водночас НГУ та ДПСУ взагалі не розпочали купувати жіночі зимові костюми, а відтак продовжують постачати вироби за чоловічим кроєм.

Чим відрізняються жіночі моделі зимових курток та штанів від чоловічих⁶¹? Зокрема, вони враховують розміри стегон (86–150 см), натомість чоловічі – взагалі не передбачають такого параметра. А з-поміж 5 можливих видів повнотних груп⁶² у жіночій версії, що формують зручну посадку для фігур із різними об'ємами стегон і талії, у чоловічих КЛП наявна лише третя повнотна група. Також моделі для жінок охоплюють осіб зростом від 143 по 191 см, а для чоловіків — від 158 по 191 см.

Прикметно, що у різних жіночих ТС спостерігається разюча неузгодженість: максимальні обхвати стегон становлять 108 см для трусів, 140 см – для літнього польового костюма та 150 см – для зимових штанів. Це свідчить про відсутність системного підходу до формування розмірної сітки.

У ДПСУ прикордонники послуговуються моделями Міноборони, натомість НГУ закуповує теж виключно чоловічі зимові куртки⁶³ та штани⁶⁴ за власними технічними умовами. Ці ТУ теж не

143–191 CM

ЗРІСТ ТИПОВОЇ ФІГУРИ

80–128 CM

ОБХВАТ ГРУДЕЙ

88–140 CM

ОБХВАТ СТЕГОН

містять параметрів обхвату стегон і передбачають тільки 1 четверту повнотну групу. Відповідно такі умови не передбачають широкий діапазон у розмірах стегон жінок.

Оскільки упродовж 2025 року жіночі моделі для ЗСУ лише розробляли й тестували, не постачання адаптованої зимової уніформи разом із відсутністю бодай розмірів чоловічих

моделей залишаються серйозною перешкодою для ефективної роботи в польових умовах. Це змушує жінок звертатися до волонтерів або ж купувати самостійно.

“Здебільшого, коли приходять скарги на речову службу, вони намагаються видати нам по документах неякісний одяг та взуття, які не відповідають розміру, тому ми відмовляємося. Якщо приходять якісні речі, наприклад зимовий комплект одягу: куртка та штани, та якісне взуття (ми були свідками, як це ділилось між командуванням), і то нам безпосередні командири були готові віддати свої нові речі, але розміра, на жаль, великі, тому закупляти все самостійно або у волонтерських жіночих рухах просили про допомогу, бо особливо немає змоги вирватись у військторг.

Відповідь на відкрите запитання анкети

ЗАКУПІВЛІ ВІТРОВОЛОГОЗАХИСНИХ КУРТОК					01.2024 – 12.2025	
СИЛИ ОБОРОНИ	ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ КОСТЮМІВ	РОЗМІР N40-44	РОЗМІР N46	РОЗМІР N48	РОЗМІР N50	РОЗМІР N52-70
ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	625 000	22 881	73 604	128 605	118 692	281 218
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ	59 000	3 959	3 604	8 401	12 019	31 017
НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ	72 924	5 425	4 660	5 374	9 000	48 465

На прикладі закупівель зимових курток⁶⁵ аналітики StateWatch підрахували, що у 2024 році найменших розмірів для ЗСУ закупили критично мало: сукупно від 42 по 46 розмір усього 8 780 одиниць. Натомість у 2025 році цих розмірів контракували вже в 10 разів більше: 87 705. Це може свідчити про те, що протягом 2025 року міністерство компенсувало нестачу невеликих розмірів.

У закупівлях ДПСУ та НГУ простежується більш рівномірний розподіл розмірів з огляду на чисельність жінок у цих формуваннях. На противагу більш прогресивному постачанню для ЗСУ, Нацгвардія придбала лише 800 курток найменшого 40-го розміру, а загальна кількість курток розмірів 40-46 становить 10 085. Натомість у Держприкордонслужбі, де жінок більше, – 7 563 куртки.

ВЗУТТЯ

Взуття для всіх Сил оборони постачається за єдиними технічними характеристиками, переважно виробництва компанії «Таланлегрпро». Розмірна сітка ТС літніх і зимових черевиків починається з 36 і 35 розмірів відповідно, а завершується показниками 47 та 48. Однак фактично закупаються обидві моделі – від 35 по 52 розміри, що створює ширший діапазон вибору для військових, але вимагає корекції технічних специфікацій.

Найбільшою проблемою в забезпеченні жінок взуттям є брак малих розмірів, на які доводиться чекати або обмінюватися з іншими військовими. Так, близько половини опитаних StateWatch зазначили, що від 2023 року отримали взуття відповідного розміру.

Простіше сказати, що з виданого ношу лише літні талани⁶⁶, бо тільки це отримала свого розміру. Решта одягу/взуття чоловічих розмірів вдвічі-втричі більших за мої...

Відповідь на відкрите запитання анкети

ЗАКУПІВЛІ ЗИМОВИХ ЧЕРЕВИКІВ				01.2024 – 12.2025		
СИЛИ ОБОРОНИ	ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ КОСТЮМІВ	РОЗМІР N35-37	РОЗМІР N38	РОЗМІР N39	РОЗМІР N40	РОЗМІР N41-52
ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ	800 000	12 527	12 465	23 270	41 870	709 868
ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ	49 000	1 170	1 050	2 600	4 000	40 180
НАЦІОНАЛЬНА ГВАРДІЯ УКРАЇНИ	72 500	531	285	770	1 940	68 974

На прикладі зимових черевиків команда StateWatch дослідила, що ДОТ зміг законтрактувати 100% річної потреби в зимових черевиках із високими берцями як у 2024, так і 2025 роках: 450 тис. і 350 тис. пар відповідно. Якщо у 2024 році найменших розмірів (35–37) придбали критично мало — сукупно 3 347 пар, то у 2025 році, навіть за меншої загальної кількості, – майже втричі більше (9 180 пар).

ДПСУ закупила 49 тис. пар зимових черевиків, зокрема найменших розмірів (35–37) — 1 170 пар, а розмірів 38–40 — 7 650 пар.

Ці розміри є найбільш поширеними серед жінок і менш затребуваними з-поміж чоловіків. Відповідно, на думку StateWatch, їх придбали у достатній кількості.

НГУ, своєю чергою, сукупно закупила 72,5 тис. пар зимового взуття. Найдрібніші розміри (35–37) склали 531 пару, а розміри 38–40 — 2 995. Моделі до 40-го розміру включно є більш популярними серед жінок, а моделі виробництва «Талан» маломірять. Це дає підставу вважати, що закуплені обсяги та їхня розмірна сітка мають відповідати потребам захисниць.

ЗАСОБИ ГІГІЄНИ

ЗСУ, Нацгвардія та Держприкордонна служба забезпечують особовий склад милом та рушниками. Для військових Збройних Сил також постачають комплекти серветок. Предмети гігієни, як-от менструальні прокладки, централізовано не закуповуються, натомість наявні у гігієнічному пакунку для поранених⁶⁷.

Це питання набуло широкого розголосу в листопаді 2022 року після публікації петиції⁶⁸ до Президента України з вимогою покращити забезпечення жінок у ЗСУ, зокрема засобами особистої гігієни. Тоді ініціатива привернула увагу не лише до браку базових гігієнічних засобів, а й відсутності спеціалізованих товарів для тривалого перебування в польових умовах. Після цього у березні

2024 року Міноборони затвердило ТС на комплект особистої гігієни⁶⁹. Передбачено два види наборів: з двома або трьома серветками вологого та сухого типів.

Якщо у 2024 році закупівлі таких комплектів не проводили взагалі, то протягом 2025 — поставлено 500 тис. наборів. З них поміж різними родами військ ЗСУ станом на кінець вересня 2025 року розподілили лише 35%, а на початок 2026 — близько 49%.

Розподіл засобів гігієни у ЗСУ свідчить про пріоритетне забезпечення військових Сухопутних військ, які отримали 108,2 тис. комплектів особистої гігієни, 108,6 тис. кг мила та мийних засобів та 210,2 тис. махрових рушників. Значні обсяги також спрямовано до Десантно-штурмових військ та Військово-Морських Сил, що відображено у таблиці нижче.

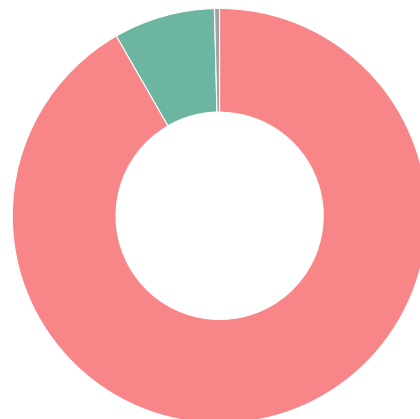
ОТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЯМИ МАЙНА				СТАНОМ НА 01.01.2026
СИЛИ ОБОРОНИ	КОМПЛЕКТ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ, К-Т	МИЛО ТА МИЮЧІ ЗАСОБИ, КГ	РУШНИК БАВОВНЯНИЙ, ВАФЕЛЬНИЙ, ШТ	РУШНИК МАХРОВИЙ, ШТ
КОМАНДУВАННЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗСУ	108 200	108 640	390	210 209
КОМАНДУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗСУ	N/A	28 070	N/A	8 320
КОМАНДУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗСУ	26 550	39 000	200	20 660
КОМАНДУВАННЯ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК СИЛ ЗСУ	100 950	21 660	N/A	52 714
КОМАНДУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗСУ	5 500	21 100	N/A	20 697
КОМАНДУВАННЯ МЕДИЧНИХ СИЛ ЗСУ	N/A	2 800	3 010	20 600
КОМАНДУВАННЯ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗСУ	2 500	2 150	N/A	7 427
ІНШІ	N/A	68 200	0	17 930
РАЗОМ	243 700	291 620	3 600	358 557

Однак 92% опитаних StateWatch зазначили, що не отримували предмети гігієни, зокрема гігієнічні серветки. Більшість захисниць купують ці товари самостійно або отримують від волонтерських організацій.

Прикметно, що з-поміж опитаних 90% підтримали ініціативу щодо відшкодування Міністерством оборони коштів за предмети гігієни та спідню білизну.

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ КОМПЛЕКТ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ (ВОЛОГІ, СУХІ СЕРВЕТКИ, МИЛО, РУШНИК) ВІД СИЛ ОБОРОНИ У 2025 РОЦІ?

- 91.7% НІ
- 7.9% ТАК
- 0.4% ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕ МАЮ ІНФОРМАЦІЇ

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Формування Потреби на закупівлю речового забезпечення у Силах оборони здійснюється за принципом планування «знизу вгору». Спочатку військові частини визначають потребу на основі штатної чисельності особового складу, встановлених норм забезпечення, строків носіння майна та фактичних залишків на складах. Далі ці дані узагальнюють органи тилу (логістики) відповідних відомств, де формується зведена Потреба з урахуванням резервів, можливого збільшення чисельності особового складу та мобілізаційних потреб. На її основі центральні органи управління визначають обсяги фінансування, формують річні плани закупівель і проводять централізовані закупівлі речового майна для подальшого розподілу між підрозділами.

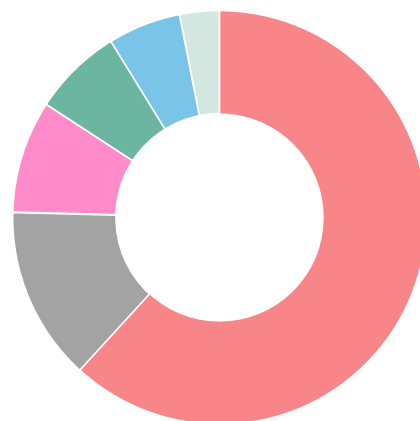
Військовим частинам речове майно відпускається зі складів з'єднань за встановленою розмірною сіткою з урахуванням таких обмірів: зріст, об'єм грудей, шиї, голови тощо. Індивідуальне пошиття однострою дозволяється, якщо неможливо підібрати окремі предмети за розміром. У планах забезпечення ЗСУ передбачається утримання у військових частинах незнижуваного 10-відсоткового запасу речового майна⁷⁰.

Аналітики Statewatch виявили суттєві розбіжності між встановленою процедурою та реальною практикою. 62% респонденток зазначили, що необхідні заміри тіла, голови та стопи ніколи не проводилися, 9% – мали таку практику 1 раз на початку служби, натомість близько 7% – перед кожною поставкою. Більшість (61%) передає ці дані усно або телефоном: через командира чи заступника підрозділу або сержанта з матеріального забезпечення.

ОТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВИЦЬМИ МАЙНА				СТАНOM НА 01.01.2026
СИЛИ ОБОРОНИ	КОМПЛЕКТ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ, К-Т	МИЛО ТА МИЮЧІ ЗАСОБИ, КГ	РУШНИК БАВОВНЯНИЙ, ВАФЕЛЬНИЙ, ШТ	РУШНИК МАХРОВИЙ, ШТ
КОМАНДУВАННЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗСУ	108 200	108 640	390	210 209
КОМАНДУВАННЯ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗСУ	N/A	28 070	N/A	8 320
КОМАНДУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗСУ	26 550	39 000	200	20 660
КОМАНДУВАННЯ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВИХ ВІЙСЬК СИЛ ЗСУ	100 950	21 660	N/A	52 714
КОМАНДУВАННЯ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗСУ	5 500	21 100	N/A	20 697
КОМАНДУВАННЯ МЕДИЧНИХ СИЛ ЗСУ	N/A	2 800	3 010	20 600
КОМАНДУВАННЯ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗСУ	2 500	2 150	N/A	7 427
ІНШІ	N/A	68 200	0	17 930
РАЗОМ	243 700	291 620	3 600	358 557

ЯК ЧАСТО У ВАШОМУ ПІДРОЗДІЛІ ПРОВОДЯТЬ ЗАМІРИ ТІЛА, ГОЛОВИ ТА СТОПИ ПЕРЕД ВИДАЧЕЮ ЕКІПІРУВАННЯ?

- 61,8% НІКОЛИ, ЗАМІРИ НЕ ПРОВОДЯТЬСЯ
- 13,6% ВАЖКО ВІДПОВІСТИ / НЕ МАЮ ІНФОРМАЦІЇ
- 8,8% ОДИН РАЗ НА ПОЧАТКУ СЛУЖБИ
- 7% ЗАВЖДИ, ПЕРЕД КОЖНОЮ ВИДАЧЕЮ НОВОГО ЕКІПІРУВАННЯ
- 5,7% ІНОДІ, ЯКЩО ВИД ЕКІПІРУВАННЯ ВИДАЄТЬСЯ ВПЕРШЕ
- 3,1% ЩОРОКУ

Серед перешкод до належного речового забезпечення респондентки називали обмежену доступність потрібних розмірів на складах, а також недостатню вмотивованість «начвеща» забезпечити жінок предметами бойового комплекту відповідного розміру.

Попри те, що військовослужбовиці надають інформацію про свої розміри, вони часто не отримують відповідних речей. Показово, що більшість опитаних не отримала належного розміру навіть тих предметів (жіночої польової форми та білизни), які закупили в повному обсязі. Це свідчить про те, що проблема виходить за межі суто відсутності малих розмірів у закупівлях.

■ *Все видали, але от рукавиці не за розміром, взуття не за розміром, бушлат не за розміром, тобто, ну, нічого не було. Тобто не то, що вони не хотіли, вони хотіли максимально, що було можливе, але з маленькими розмірами біда, біда, біда...*⁷¹

Схід, небойова посада, є діти, з 2024 р.

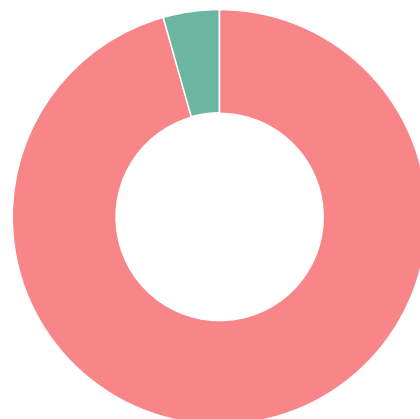
■ *Перед постачанням на частини потрібно знати точну кількість і потреб в даному розмірі, а не забезпечувати однаковою кількістю всі розміри!*

Відповідь на відкрите запитання анкети

Аналітики StateWatch припускають можливість затримання форми на різних етапах логістичного ланцюга: або на складах, звідки начальники речової служби можуть довго не забирати жіночі речі, або у військових частинах, де вони не видаються жіночому особовому складу.

ЧИ ВИКОРИСТОВУЄТЕ ПРЕДМЕТИ БЕК, ПРИДБАНІ САМОСТІЙНО АБО КОШТОМ ВОЛОНТЕРІВ, ЗАМІСТЬ НАДАНИХ МОУ/НГУ/ДПСУ?

- 95,6% ТАК
- 4,4% НІ

Прикметно, що військовослужбовцям дозволяється⁷² пошиття предметів речового забезпечення в ательє військової торгівлі або цивільних установах, якщо готові вироби не підходять за розмірами й зростом. Однак в умовах виконання бойових завдань або обмеженого доступу до швейних послуг при військовій частині жінки частіше звертаються до комерційних ательє (98%) або купують форму самостійно⁷³.

На основі аналізу було виявлено низку системних проблем у сфері забезпечення військовослужбовців необхідною формою та спорядженням.

Найважливіший аспект – фізичний дискомфорт та обмеження мобільності, що безпосередньо впливають на виконання службових обов'язків. Респондентки відзначають, що з невідповідним спорядженням «важче виконувати елементарні рухи», «важко швидко реагувати, коли ти скована» – це може впливати на бойову готовність.

По-друге, згадується фінансовий тягар – військовослужбовці змушені витратити власні кошти на відповідне спорядження та форму, або на їхню підгонку в ательє. Як зазначає одна з респонденток: «...Швачка була, але вона в основному обслуговувала вищий штаб, командування в основному, до неї потрапити взагалі нереально було».

Третій аспект — психологічний вплив. Деякі респондентки кажуть, що ситуація із забезпеченням «демотивує».

Більшість з описаних в аналізі проблем стосується і забезпечення чоловіків у ЗСУ, особливо доступності необхідних розмірів. Однак з огляду на анатомічні особливості та історичний контекст розбудови українського війська ці проблеми постають менш гостро, ніж для військовослужбовців.

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Усі військові отримують безоплатні медичні послуги, а витрати на лікування, протезування та реабілітацію покривають з державного бюджету⁷⁴. Лікуватися захисниці й захисники можуть як у військових медпунктах чи шпиталях, так і в державних, комунальних або приватних закладах охорони здоров'я⁷⁵. Проте це право регламентується певними умовами.

Якщо на місці проходження служби відсутні необхідні військові медзаклади або ж бракує обладнання, можна звернутися до державної чи комунальної установи. Для цього обов'язково потрібне направлення від начальника медслужби. Лікування можна проходити й у приватних клініках за погодженням командира в/ч, якщо воно оплачується у межах Програми медичних гарантій Національної служби здоров'я України (ПМГ) або ж самостійно пацієнтом.

В окремих випадках, коли в Україні терапію чи реабілітацію забезпечити неможливо, військових можуть направити на лікування за кордон. Зазвичай такі послуги організовують в межах програми MEDEVAC Ukraine⁷⁶, яку реалізує Міністерство охорони здоров'я спільно з Європейським Союзом, Всесвітньою організацією охорони здоров'я та урядами країн-партнерів.

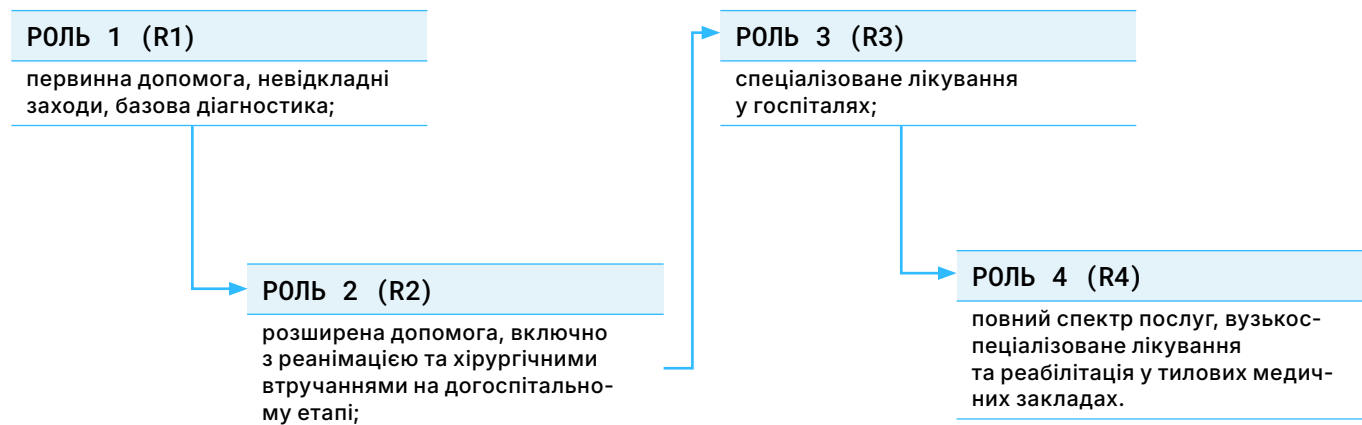
З метою контролю за станом здоров'я, зокрема з урахуванням фізіології жінок і чоловіків, військові один раз на рік мають проходити обстеження у військово-медичних закладах⁷⁷. На базі цих установ можна пройти скринінг, включно з гінекологічним та мамологічним обстеженням, та власне лікування. Якщо умов для цього

у військових шпиталях недостатньо, надалі захисниць обслуговують переважно у державних або комунальних лікарнях. Аналогічні умови існують і для чоловіків, відповідно до особливостей їхньої анатомії.

Більшість медичних послуг все ж надають державні та комунальні лікарні у межах ПМГ⁷⁸. Значна частина ресурсів спрямовується на невідкладні оперативні втручання, стабілізацію пораненого перед подальшою евакуацією, забезпечення невідкладної допомоги при критичних станах. Після стабілізації військових переводять до закладів високоспеціалізованої допомоги. Там можливе подальше лікування складних травм та інфекційних ускладнень, а також проведення реконструктивних і реабілітаційних процедур.

Для систематизації медичної допомоги Міноборони у вересні 2024 року затвердило Наказ №598, який впроваджує рольову модель медичної підтримки за стандартами НАТО. Відповідно до цього наказу допомога поділяється на такі чотири рівні.

Самодопомога та взаємодопомога належать до первинних, долікарських заходів (поза системою R1-R4), які в умовах бойових дій військові виконують одне одному або самостійно безпосередньо на місці до прибуття медперсоналу. Ці базові дії часто включають накладання турнікета для зупинки кровотечі, штучну вентиляцію легень тощо. Держава забезпечує повним комплектом засобів для надання першої допомоги⁷⁹. Медична аптечка видається кожному і є обов'язковим елементом спорядження⁸⁰.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЕРШОЇ ДОПОМОГИ

У перші роки повномасштабного вторгнення проблема забезпечення військових індивідуальними аптечками, зокрема турнікетами, набула публічного резонансу через постачання неякісних засобів. Так, у липні 2023 року стало відомо про постачання у вертикалі Командування Медичних сил (КМС) неякісних аптечок для військових на передовій. Тоді, за даними волонтерів та військових, на фронт потрапили понад 40 тис. неякісних аптечок китайського виробництва⁸¹. Ті турнікети рвалися під час накладання пораненим бійцям та не тримали компресійний тиск, що є прямою загрозою життю військових⁸².

За даними Комітету тактичної бойової допомоги пораненим (CoTCCC), масивна кровотеча з кінцівок є провідною причиною смертей, яким можна запобігти на полі бою: на її частку припадає 60–70% летальних випадків, яких можна було уникнути за умови своєчасного надання домедичної допомоги⁸³.

II *Аптечки та турнікети купувала самостійно, бо виданий турнікет був нунейм, а аптечка неналежної якості*

**Схід, бойова посада / сержантка,
є діти, з 2024 р.**

Така ситуація призводить до неефективних закупок або породжує їхню відсутність⁸⁵.

Так, централізовано Сили оборони майже не закуповують турнікети через відсутність стандартів, а військові частини, насамперед в/ч 3078 Нацгвардія, провели відносно невелику кількість процедур через систему Prozorro.

Протягом 2023-2024 років ця частина придбала 35 000 турнікетів.

Командування Медичних сил (КМС) тоді повідомило про те, що аптечки надійшли як матеріально-технічна допомога, а підлеглі структури КМС ці засоби не купували⁸⁴. Це відбувалось на тлі відсутності стандартів до сертифікації та масиву військової гуманітарної допомоги, що надходила в Україну.

Однією з основних проблем залишається поширення несертифікованих або підроблених виробів. Вони не відповідають міжнародним вимогам і становлять пряму загрозу життю. В Україні досі немає затверджених національних стандартів закупівель турнікетів із чітко визначеними тестами на міцність і функціональність. Це підтверджують і респонденти під час інтерв'ю.

Відтак турнікети у значній кількості надходять у Сили оборони як міжнародна військова (МВД) чи гуманітарна допомога. Зокрема, це чітко простежується на прикладі поставок МВД у ЗСУ – тільки протягом 2025 року на склади надійшло понад 1 млн турнікетів та більше ніж пів мільйона аптечок. Водночас істотні залишки на складах ОЦЗ (понад 610 тис. турнікетів та 715 тис. аптечок)⁸⁶ можуть свідчити як про неефективний розподіл, так і можливі значні запаси неякісного товару.

ПОСТАЧАННЯ ТУРНИКЕТІВ ТА МЕДИЧНИХ АПТЕЧОК НА СКЛАДИ ОЦЗ ПРОТЯГОМ 2025 РОКУ ТА ЗАЛИШКИ НА СКЛАДАХ			СТАНОМ НА 01.01.2026
НАЙМЕНУВАННЯ МАЙНА	ПОСТАВЛЕНО В 2025 Р. (МВД)	ЗАЛИШОК НА 01.01.2026	
ЗАСОБИ ДЛЯ ЗУПИНКИ КРОВОТЕЧІ МЕХАНІЧНОГО ТИПУ (ТУРНИКЕТ)	1 004 489 ШТ	610 806 ШТ	
ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ (АПТЕЧКА МЕДИЧНА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ІНДИВІДУАЛЬНА АМЗІ)	541 495 КОМПЛЕКТІВ	715 635 КОМПЛЕКТІВ	

З-поміж надходжень до Нацгвардії у 2024-2025 роках чітко простежується значна частка міжнародної технічної допомоги від країн-партнерів, зокрема Норвегії⁸⁷.

ОБСЯГИ ПОСТАВОК НА СКЛАДИ ОЦЗ НГУ				2024 – 2025
РІК	ПОСТАЧАЛЬНИК	СКЛАД	НАЗВА ВИРОБУ	К-ТЬ
2024	МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ	АПТЕЧКА МЕДИЧНА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ІНДИВІДУАЛЬНА АМЗІ	10 000
	МІЖНАРОДНА ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА ВІД КОРОЛІВСТВА НОРВЕГІЯ	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3080)	ТУРНИКЕТ ПО ТИПУ CAT (TOURNI- QUET COMBAT APPLICATION I CAT) GEN 6. GEN 7. GEN 6515-01-521-	23 000
	МІЖНАРОДНА ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА ВІД КОРОЛІВСТВА НОРВЕГІЯ	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3078)	ТУРНИКЕТ ПО ТИПУ CAT (TOURNI- QUET COMBAT APPLICATION I CAT) GEN 6. GEN 7. GEN 6515-01-521-797	25 000
	МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3078)	АПТЕЧКА МЕДИЧНА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ІНДИВІДУАЛЬНА АМЗІ	30 000
2025	МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3080)	АПТЕЧКА АЗМІ ІФАК	10 000
	МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ (ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА)	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3080)	АПТЕЧКА МЕДИЧНА ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВА ІНДИВІДУАЛЬНА АМЗІ	10 000
	МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ (МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА)	ВІЙСЬКОВИЙ ГОСПІТАЛЬ НГУ (В/Ч 3080)	ЗАСІБ КРОВОЗУПИННИЙ МЕХАНІЧНИЙ ТИПУ ТУРНИКЕТ, NSN 6515-01-618-7475	15 000

Ключовою проблемою залишається відсутність національного стандарту, на який можна було б посилалися у технічних вимогах до закупівель. Через це зростають корупційні ризики, закупівлі ускладнюються й затягуються, а постачальники часто уникають участі через нечіткі критерії. Ухвалення стандарту дозволить визначити єдині вимоги до якості та безпеки турнікетів, забезпечити прозорі закупівлі, уніфікувати технічні характеристики, полегшити моніторинг ринку та прогнозування, а також зменшити корупційні ризики.

Відсутність належного контролю та регулювання на ринку турнікетів актуалізувала потребу у створенні чіткого нормативного поля. Турнікети належать до медичних виробів (МВ) класу I. Хоча такі засоби повинні вводитися в обіг за встановленими процедурами, законодавство у сфері технічного регулювання дозволяє окремим критично важливим МВ потрапляти на ринок без повної оцінки відповідності.

У відповідь на суспільний тиск і публічний розголос Міноборони розпочало перегляд підходів до комплектації та контролю якості засобів тактичної медицини. Зокрема, ініціювало розробку мінімальних технічних вимог до турнікетів і поступову орієнтацію на міжнародні стандарти, включно з рекомендаціями Committee on Tactical Combat Casualty Care (CoTCCC). Однак цей процес має поетапний характер і наразі проходить міжвідомчі консультації.

Жоден український виробник турнікетів наразі не має рекомендацій CoTCCC. У липні 2024 року ексміністр оборони Рустем Умеров заявив про плани створити лабораторію для тестування та сертифікації турнікетів. Однак це можливо лише після ухвалення національного стандарту та технічних умов. Система державного нагляду нині регулюється лише загальним законом про ринковий нагляд, без спеціальних процедур для військових МВ.

За даними аналітичного центру StateWatch, у структурі Держлікслужби відсутня лабораторія, здатна проводити випробування турнікетів. У Міноборони також немає органу чи лабораторії, що здійснює оцінку відповідності військового медичного майна.

Окрему проблему становлять самі недоукомплектовані та неякісні аптечки. Зокрема, одну з таких справ розслідувало Державне бюро розслідування: слідчі встановили, що окремі в/ч НГУ закупили неякісні аптечки на 18 млн грн⁸⁸. На склади підрозділів поставили аптечки, які не відповідають вимогам комплектування і якості медзасобів та не можуть використовуватися за призначенням. Кілька респонденток інтерв'ю також наголосили на неповному складі аптечок, натомість є й позитивні відгуки.

■ *Аптечку індивідуальну видали, але там лише 1 турнікет, 1 биндаж, 1 тампонада, тобто для поранення однієї кінцівки або пневмоторакса. Тому збирала свою аптечку самостійно. Наразі моєї мені цілком достатньо...*

**Центер/Північ, бойова посада,
без дітей, з 2024 р.**

ДОПОМОГА НА РІВНЯХ R1 ТА R2

Рівень 1 (R1) медичної допомоги для військових передбачає первинну допомогу, невідкладні заходи та базову діагностику безпосередньо на передових позиціях або у в/ч, де перебуває поранений. Цей рівень включає оцінку стану пацієнта, зупинку кровотечі, накладання пов'язок,

підтримку дихання і кровообігу, знеболення, базові лабораторні дослідження та ведення медичної документації, а також підготовку до транспортування на вищі рівні медичної допомоги у разі потреби. Послуги R1 надають спеціально підготовлені

військові медики, фельдшери, санінструктори та парамедики, а у тилових базах або на мирній території за потреби — цивільні лікарі та медсестри, які співпрацюють із військовими госпіталями.

Рівень 2 (R2) є етапом розширеної медичної допомоги, що надається у стабілізаційних пунктах або мобільних медичних підрозділах, де вже доступні реанімаційні заходи та невідкладні хірургічні втручання. Тут проводять поглиблену оцінку стану, інтенсивну терапію, переливання крові, контроль важких травм і операції за принципами *damage control surgery*. Основна мета цього рівня полягає у збереженні життя, стабілізації тяжкопоранених та їхній підготовці до подальшої евакуації на вищі рівні медичної допомоги.

3-поміж відчутних викликів на цих рівнях існує дефіцит підготовлених бойових медиків. У більшості підрозділів ЗСУ немає штатної кількості медичного персоналу порівняно зі структурами НАТО. Відповідно, первинну оцінку тяжкості поранення та домедичні заходи часто здійснює сам борець або побратим.

II *В мене ще була евакуація, коли обстріляли мою машину в Парасковіївці. Це Бахмутський район. Я надавала першу домедичну допомогу військовослужбовцю. В нього було потиличне поранення уламком від снаряда, від Граду. Була кровотеча, він починав втрачати свідомість. Ми почали кликати евакуацію, тобто медиків, на допомогу, але через щільний обстріл Градами противника, вони відмовились, довелося вивозити на своїй машині. Його, слава Богу, довезла, передала.*

Схід, молодша офіцерка, без дітей, з 2022 р.

Тому вивезення поранених із фронту дедалі частіше відбувається без участі людей. У ЗСУ пояснили, що роботизовані платформи та підземні стабпункти стають ключовими рішеннями для збереження життя бійців. Як повідомляє командування ЗСУ, у складних тактичних умовах такі безпілотні платформи часто стають єдиним можливим засобом CASEVAC, доставляючи поранених до пунктів передачі медичним екіпажам. Найактивніше ці рішення застосовують на Покровському напрямку, де ситуація залишається особливо напруженою.

За 2025 рік (станом на початок листопада) здійснено близько 6,5 тис. евакуаційних медичних рейсів: з них залізничним транспортом — 37,7%, санітарно автомобільним — 61,6%, а повітряно санітарним — 0,7%⁸⁹.

Евакуація поранених займає тривалий час. В окремих районах від моменту поранення до прибуття на стабілізаційний пункт минає понад 6 годин. Тривале перебування без кваліфікованої допомоги призводить до тяжких ускладнень: втрати кінцівок, гострої ниркової недостатності, шоку, інфекційних ускладнень. Тривалий «час до хірургії» (*prolonged casualty care*) стає типовою умовою війни в Україні. Це потребує перегляду навчальних програм, засобів індивідуального захисту та медичного забезпечення

Сучасна евакуація вкрай небезпечна та ускладнена через так звану «кіл-зону», що може сягати понад 20 кілометрів від лінії фронту. Через обстріли та загрозу ворожих БПЛА медики не мають змоги дістатися до поранених.

Також у 2025 році запроваджено прицільну медичну евакуацію для поранених із важкими черепно-мозковими травмами, складними переломами, опіками, ураженнями внутрішніх органів тощо. Модель передбачає, що евакуацію таких пацієнтів здійснюють одразу до тих медичних закладів, які мають необхідні ресурси та фахівців для надання спеціалізованої допомоги. Це дозволяє надати необхідну фахову допомогу в найкоротші строки. Від часу запровадження моделі було здійснено понад 300 рейсів прицільної евакуації.

Ще одне рішення, яке було запровадили нещодавно, – це підземні «медпункти». Йдеться про завчасно підготовлені, замасковані та добре обладнані підземні пункти, що дозволяють медикам працювати зосереджено й безпечно та збільшити шанси на порятунок поранених.

Опитані жінки також відзначають виклики в організації роботи окремих евакуаційних команд.

■ *Коли ми були на ротації... в межах свого батальйону, то тоді підірвався на міні мій командир. І насправді тоді все було надзвичайно швидко організовано, тобто протягом, ну, давайте так, 12-20 хвилин Евак прибув, ... Коли евакуювали мене, це було відносно нещодавно,десь пів року тому, ми тоді були прикомандировані до однієї з бригад. А це ні для кого не секрет, що люди, які прикомандировані, вони як другий сорт. ... Вони просто-напросто не встигали, вони не знали, де розташовувалась позиція, вони не розуміли, де мене забирати, і по факту мене забрали водії з мінометної батареї, які знаходились за енну кількість кілометрів поза стабпунктом... На наступний же день впродовж всього тижня медики їздили по позиціям для того, щоб вони в своїй голові знали, де знаходиться який розрахунок...*

ВПО, сержантка, без дітей, з 2024 р.

У ЗСУ звітують: розбудова та застосування окремих медичних батальйонів триває. Вони мають посилити систему медичного забезпечення та підвищити виживання поранених. Такі підрозділи забезпечують більш організовану й мобільну

допомогу безпосередньо в зоні бойових дій, скорочують час до надання кваліфікованої допомоги та покращують координацію медичної евакуації між різними рівнями.

ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я ЖІНКИ ЧЕРЕЗ СЛУЖБУ

Військова служба пов'язана зі специфічними ризиками для здоров'я жінок, які охоплюють фізичні, психічні та репродуктивні аспекти. Порівняно з цивільними, військовослужбовиці частіше стикаються з безпліддям, незапланованою вагітністю, інфекціями, що передаються статевим шляхом, а також із випадками сексуального насильства. У них також вищі ризики хронічного тазового болю, посттравматичного стресового розладу, серцево-судинних і шлунково-кишкових захворювань. Зокрема, у жінок перименопаузального віку

частіше виникає потреба в гістеректомії порівняно з цивільним населенням. Значне психоемоційне навантаження, пов'язане з бойовими умовами, може ускладнювати своєчасне звернення по медичну допомогу. Порушення репродуктивного здоров'я найчастіше пов'язане з тривалим фізичним і психологічним стресом, що може призводити до функціональної гіпоталамічної аменореї, гіперпролактинемії, а також сприяти розвитку або прогресуванню ендометріозу і синдрому полікістозних яєчників⁹⁰.

Медики мене возили в лікарню. Лікарі сказали, що нічого нема. І цей стафілокок почав прогресувати. Може, там ще якісь назбирала, бо нема можливості помити нормально посуд, помитись, почистити. Імунітет ослаб. Почав мені цей стафілокок від коліна, і ставало мені гірше і гірше. Уже було боляче ходити. Я 5 разів лежала в лікарні з колінами... Потім у мене гінекологія. Також вона почала загострюватись. Почались більше кровотечі, повиростали кісти, яких не було. Тому в лікарнях лежала в тому році 2 рази, в 2024 році – 5 разів. У цьому році, слава Богу, не лежала. П'ю вітаміни. П'ю імунізмощуючі ліки.

Схід, сержантка, без дітей, з 2014 р.

Онлайн-опитування⁹¹ військовослужбовиць, підготовлене дослідниками «Всеукраїнського центру материнства та дитинства НАМН України» показало, що найвища частота нових симптомів із боку репродуктивної системи спостерігалася серед жінок, які перебували на фронті понад пів року. Зокрема йдеться про порушення менструального циклу та аномальні маткові кровотечі. Цю категорію порівнювали із жінками, які служили на передовій менше часу або взагалі не перебували там.

Істотні ризики для здоров'я жінки викликає й неадаптована та надважка броня. Універсальні для обох статей модульні бронежилети важать до 17 кг у розширеній комплектації (1-8). Тривале носіння такого бронежилета призводить до хронічного болю в спині, шиї та плечах, а надалі – загострення проблем із хребтом та травм молочних залоз. Окремі жінки розповідають StateWatch, що через надмірну вагу та незручну посадку бронежилетів вони змушені виймати броне плити під час служби, щоб зменшити навантаження. Це підвищує ризик травм та значно знижує рівень захисту.

СЛОВА РЕСПОНДЕНТОК АНОНІМНОГО ІНТЕРВ'Ю ЩОДО ПРОБЛЕМ, ЩО ПОРОДЖУЄ НОСІННЯ БРОНЕЖИЛЕТА

Отримала гематому на правій груді через надмірне стискання

Плити давили груди, натирало ключиці.

При місячних коли наливаються та болять груди, мені було дуже боляче та дискомфортно, особливо коли ти несешся на швидкості по бездоріжжю, броня просто вбиває твоє тіло

Вага, й від постійного здавлювання грудей довелось звертатись до лікаря

Біль у спині, плечах (через те і головний біль)

Коли дуже болює спина, просто на свій ризик виймаю плити

Поки що я не маю змоги купити собі бронежилет так як ціни на них доволі великі, але обов'язково це зроблю, тому що для моїх 60 кг бронежилет вагою 13.5 дуже багато, спина болює уже після 30 хв, а про груди я взагалі мовчу

Опитування StateWatch також показало, що невідповідне екіпірування спричинило фізичний дискомфорт під час служби у 85% респонденток, а травми чи проблеми зі здоров'ям – у 34%.

Згадана раніше історія Наталії Ліщишеної свідчить, що тривале носіння важкого бронезилета (у її випадку близько 17 кг) та механічні мікротравми спричинили серйозне захворювання молочних залоз. Комісія ВЛК офіційно визнала його набутих у зв'язку з військовою службою.

■ Мені трошки за 40 і згідно чинного законодавства ми маємо обов'язково пройти мамолога і зробити мамографію...поставили діагноз хвороба Мінца (ред. доброякісні новоутворення у молочних залозах). Тут неважливо, де жінка несе службу насправді і в зоні бойових дій...в ППД так само дівчата заступають в наряд і ходять в статутних бронезилетах, якими травмуються, навіть цього не помічаючи абсолютно. То державі, напевно, дешевше було би забезпечити жінок анатомічними бронезилетами, впровадити хоча б раз в пів року обстеження, або хоча б раз в рік обов'язкове обстеження мамологічне...

**Наталія Ліщишена, ветеранка ЗСУ,
у розмові зі StateWatch**

Забезпечення анатомічних зразків бронезилетів, зимової форми та спеціального обладнання для жінок, а також систематичний контроль стану здоров'я могли б значно зменшити ризики травм, хронічного болю в хребті та інших

серйозних наслідків тривалої служби в бойових умовах. Водночас близько 60% опитаних StateWatch не зверталися зі скаргою через невідповідне спорядження.

ЧИ ПРИЗВОДИЛА НЕВІДПОВІДНІСТЬ АБО НЕДОСТАТНІСТЬ ЕКІПІРУВАННЯ ДО ТАКИХ СИТУАЦІЙ?

Кількість опитуваних жінок — 228

НАСЛІДОК	ЧАСТКА РЕСПОНДЕНТОК
Фізичний дискомфорт під час виконання завдань	195 (85,5%)
Необхідність використовувати особисті кошти на заміну	184 (80,7%)
Зниження морального стану	96 (42,1%)
Травми або проблеми зі здоров'ям	77 (33,8%)
Зниження боєготовності	73 (32%)
Пропуск службових обов'язків	3 (1,3%)

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ДОПОМОГА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ НА РІВНЯХ R3 І R4

Рівень R3 у моделі медичного забезпечення за стандартами НАТО визначається як етап спеціалізованої стаціонарної допомоги, на якому забезпечується розширена діагностика, повноцінне хірургічне лікування та інтенсивна терапія. Саме на цьому рівні відбувається перехід від життєзберігальних втручань до стабілізації стану та початку комплексного лікування. R3 передбачає наявність багатопрофільних медичних команд, стаціонарної інфраструктури, банків крові та можливості тривалого спостереження за пацієнтом.

Рівень R4 є найвищим етапом медичної допомоги, який охоплює високоспеціалізоване лікування, реконструктивну хірургію та довготривалу реабілітацію у тилових або цивільних лікарнях. Цей етап забезпечує відновлення функцій організму, включно з фізичною, психологічною та соціальною реінтеграцією пацієнта. R4 також передбачає можливість міжнародної медичної евакуації.

Одним із ключових викликів на рівні R3 є перевантаження госпіталів та нерівномірний розподіл пацієнтів. У періоди інтенсивних бойових дій кількість поранених може різко зростати, що створює дефіцит ліжок, операційних бригад та ресурсів інтенсивної терапії.

■ Була у запорізькому госпіталі, неймовірно чуйні лікарі, лише позитивні враження. Чоловік був у Дніпрі, я навідувала його, це просто жах. Лікарі не робили йому перев'язку три дні, почалося жакливе запалення. На контрасті із Запоріжжям — небо та земля..

Схід, бойова посада / сержантка, є діти, з 2024 р.

Також варто відзначити й дефіцит реабілітаційних потужностей та вузькопрофільних спеціалістів в Україні. Приміром, протезування, лікування спінальних травм або важких опіків потребують дорогого обладнання та тривалого супроводу. А пацієнти після ампутацій часто проходять кілька етапів протезування та адаптації, що тривають місяці або роки. Це створює навантаження як на медичну систему, так і на соціальні служби.

Попри формально безоплатну систему, багато військових змушені **доплачувати за лікування або повністю оплачувати реабілітацію самостійно**.

За даними дослідження ГО «Принцип»⁹², найважчим для військових із пораненнями є **рівень військово-лікарських комісій**, адже 68% тих, хто стикався з цим етапом, заявили про його проблемність. 45% опитаних розповіли про відсутність виплат, а ще 32% – про їхню затримку під час лікування. 42% поранених були вимушені використовувати державні та власні кошти для лікування та реабілітації.

ПАКУНОК ДЛЯ ПОРАНЕНИХ

На етапі довготривалого стаціонарного лікування особливою важливим стає адаптивний одяг. Мінно-вибухові поранення, опіки, ампутації кінцівок та апарати зовнішньої фіксації роблять використання звичайного одягу складним та болісним. Адаптивний одяг із вільним кроєм, легкими тканинами, магнітними застібками або липучками дозволяє комфортно одягатися

і водночас забезпечує доступ до ран та медичних пристроїв. Таким чином, цей одяг є не лише медичною необхідністю, а й побутовим проявом поваги до гідності пораненого.

Упродовж 2022–2024 років потребу в адаптивному одязі покривали ресурсами волонтерів та близьких поранених. У 2025 році Міністерство оборони запровадило «Пакунок пораненого» – набір

адаптивного одягу та засобів особистої гігієни для поранених військовослужбовців. Перші контракти на закупівлю адаптивного одягу були укладені в липні 2025 року, а комплектів особистої гігієни – у серпні цього ж року.

Набір особистої гігієни включає предмети найпершої потреби для базового щоденного догляду: рушник, станок та пінку для гоління, зубну щітку та пасту, гребінець, шампунь, гель для душу, дезодорант, антисептичний засіб, вологі та сухі серветки, крем для зволоження. Усі предмети зберігаються у чохлах-органайзері. Жіночий варіант набору додатково включає щітку для волосся, прокладки щоденні та для критичних днів, косметичні ватні диски, ватні палички та резинку для волосся.

Попри початок державних закупівель, система забезпечення ними має прогалини.

Держава закуповує адаптивний одяг централізовано, однак його розподіл охоплює не лише військові медичні заклади, а й комунальні та державні заклади охорони здоров'я, в яких проходять лікування військовослужбовці. Це ускладнює процес збору Потреби та розподілу одягу.

Водночас значну частину потреби в адаптивному одязі все ще покривають волонтери, благодійні ініціативи та родини поранених. Додатковою проблемою є критично низька конкуренція на ринку виробників цього одягу. Багато тендерів завершуються без жодної пропозиції або з одним-двома учасниками.

ПРЕДМЕТ ЗАКУПІВЛІ	ЗАКОНТРАКТОВАНІ ОБСЯГИ ЧОЛОВІЧИХ НАБОРІВ	ЗАКОНТРАКТОВАНІ ОБСЯГИ ЖІНОЧИХ НАБОРІВ	СУМА УГОД, МЛН ГРН	ПОСТАЧЕНО У 2025 РОЦІ, ШТ	ЗАЛИШОК НА 01.01.2026, ШТ	ВИДАНО, ШТ
НАБІР ЗАСОБІВ ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ	48 000	2 000	26,4	500 000	285 990	214 010

Таблиця закупівель та видачі наборів засобів особистої гігієни у 2025 році та залишку на складах із відповіді Міноборони на запит на доступ до публічної інформації⁹³. Кількість виданого майна обрахована аналітиками StateWatch як різниця між тим, що постачалося, та залишком товару.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЗСУ/ДПСУ/НГУ

ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ РЕЧОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

01. Привести Потребу 2026 року у відповідність чинній кількості військовослужбовиць, зокрема щодо таких жіночих предметів: модульний бронежилет, вітровологозахисні штани та куртка, демісезонна та зимова білизна. Для НГУ та ДПСУ — додати у Потребу ці елементи;
02. Диджиталізувати збір даних про фактичні розміри особового складу для подальшого аналізу та вдосконалення системи забезпечення, а також запровадити систематичне оновлення даних;
03. Регулярно проводити облік залишків продукції, поставленої на склади ОЦЗ, зокрема у розмірах, передбачених для жінок;
04. Переглянути планування закупівель для своєчасного постачання речей по сезону;
05. Розпарувати літній польовий костюм (тип 1 та 2) на окремі ТС курток та штанів для формування Потреби та провести закупівлі з урахуванням окремих розмірів двох елементів;
06. Розширити розмірну сітку, додавши більші розміри у ТС жіночої спідньої білизни (топ і труси);
07. Запровадити постійний моніторинг отримання військовими закупленого майна шляхом цифровізації речового атестата, проведення виїзних перевірок та опитувань тощо;
08. Запровадити механізми компенсації витрат військовослужбовицям за придбані засоби гігієни та спіднє власним коштом та спростити механізм компенсації за придбане речове майно.

Дослідження є частиною програми підтримки від Спеціального радника з питань оборони, що фінансується урядом Великої Британії.

ДЖЕРЕЛА

1. Громадський простір: «Понад 100 посад стануть доступними для військовослужбовців-жінок» <https://www.prostir.ua/?news=ponad-100-posad-standut-dostupnymy-dlya-vijskovosluzhbovtziv-zhinok>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 № 2523-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
3. Відповідь МОУ на запит StateWatch <https://drive.google.com/file/d/1XT5mctmzyDCNO7khM262i6iTRLREhAW/view?usp=sharing>
4. Міністерство оборони України: «Чисельність військовослужбовців ЗСУ збільшилась на 40 відсотків порівняно з 2021 роком» https://t.me/ministry_of_defense_ua/8164?fbclid=IwAROFiBmpU9jInnC5i0lrU_Gv74pVib170PxQWg7IZoZnvpPNuEWI-Y_-Oas
5. Відповідь ДПСУ на запит StateWatch https://drive.google.com/file/d/1b3EZD18S8LC88wvd7gohKB_G6wtieaiP/view?usp=sharing
6. Відповідь НГУ на запит StateWatch https://drive.google.com/file/d/12T_z15mZFTL1Sm7xwxl2dBMvXENfUxJ4/view?usp=sharing
7. Відповідь ДССТ на запит StateWatch https://drive.google.com/file/d/1wQWK94Mg5-d5bKHB44iFCFqmfv1VZmj_/view?usp=sharing
8. ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
9. Міністерство оборони України: «3-4 червня у місті Кунгсенген, Швеція, відбувся навчальний семінар з гендерних питань у військових операціях, організований Північним центром з гендерних питань» <https://hromadske.radio/podcasts/1325-zhinky-myr-bezpeka-vid-oon-do-ukrainy/mozhemo-pyshatysia-shcho-u-sferi-vijskovo-osvity-zniati-usi-bar-ieri-dlia-zhinok-oksana-hryhor-ieva>
10. Станом на березень 2025 рік: <https://mod.gov.ua/news/ponad-5-500-zhinok-sogodni-sluzhat-na-peredovij-sergij-melnik>
11. Наказ Міноборони від 03.03.2018 № 95 «Про затвердження Змін до Норм забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період та Змін до Інструкції про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0378-18#n39>
12. Факти: «На парад на підборах: що відомо про скандал з жіночим взуттям ЗСУ» <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20210702-na-parad-na-pidborah-shho-vidomo-pro-skandal-z-zhinochym-vzuttyam-zsu/>
13. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні <https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/554-vooz-katalog-24-stor-0611.pdf>
14. Татарчук, Т., Косей, Н., Плаксієва, К., Тутченко, Т., Яроцька, Н., & Козлов, С. (2025). Актуальні проблеми репродуктивного здоров'я військовослужбовців в Україні. Репродуктивне здоров'я жінки, (7), 7–14. <https://doi.org/10.30841/2708-8731.7.2025.343872>
15. Матриця вибірки <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1o6PI3NXs5SMqcP7O17NkMnRMi6Xoso-u/edit?usp=sharing&ouid=101920969390002723774&rtmpof=true&sd=true>
16. Технічні специфікації на модульні бронезилети 4 та 6 класів захисту для НГУ: https://docs.google.com/document/d/10gT-6fkusZ4ukTRATklrJAAvvrWPplqVo/edit?usp=drive_link&ouid=112631695067173838824&rtmpof=true&sd=true <https://docs.google.com/document/d/1ZpUAW5vUeaNdXizHiOk2ZkByL8QLYpgi/edit?usp=sharing&ouid=106791343075072863918&rtmpof=true&sd=true>
17. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2)» TC A01XJ.03925-443:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TC_klp_%20type_2.pdf
18. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (Тип 3) TC A01XJ.14760-652:2025 (01)» <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/6/17/8f7910e53.pdf>
19. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Труси та топ жіночі» TC A01XJ.80247-429:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/tc-trusi_ta_top.pdf
20. Маються на увазі закупівлі, здійснені Агенцією оборонних закупівель ДОТ на замовлення Командування Сил логістики ЗСУ.
21. Проаналізовано централізовані закупівлі військової частини 3075, а також децентралізовані закупівлі бронезилетів чотирьох в/ч, номери яких не розкриваються з міркувань безпеки.
22. Цитата з інтерв'ю №4
23. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
24. Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців та працівників Національної гвардії України в мирний час та особливий період <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0798-17#Text>
25. Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби України в мирний час та особливий період https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0798-24?utm_source=chatgpt.com#Text

26. Норми належності спеціальних засобів, засобів індивідуального бронезахисту, вибухотехнічних приладів спеціального обладнання органів військового управління, з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я та установ Національної гвардії України на мирний та воєнний час (особливий період), затверджені Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26.02.2020 №184 ДСК.
27. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2) TC A01XJ.03925-443:2023 (01)» <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/kostium-litnij-polovii-tip-2-ts-a01xj-03925-443-2023-01>
28. Технічні специфікації Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (Тип 3) TC A01XJ.14763-653:2025 (01)» та «Куртка вітровологозахисна зимова (Тип 3) TC A01XJ.14760-652:2025 (01)» <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/6/17/7279550fe.pdf> <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/6/17/8f7910e53.pdf>
29. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Білизна для холодної погоди (сорочка зимова та кальсони зимові) (тип 2) TC A01XJ.80257-590:2024 (01)» <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/1/23/65883ad4a.pdf>
30. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Білизна натільна демісезонна (тип 2) TC A01XJ.80759-589:2024 (01)» <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/1/23/98aab430e.pdf>
31. Відповідно до Технічної специфікації Міністерства оборони України «Бронежилет модульний» TC A01XJ.29423-420:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_bronuzelet_modulniy.pdf
32. Міністерство оборони України: «Міноборони сертифікувало ще один зразок жіночого бронежилета» <https://www.mil.gov.ua/news/2024/01/11/minoboroni-sertifikuvalo-shhe-odin-zrazok-zhinochogo-bronezhiletu/>
33. Відповідь на запит народної депутатки України Ірини Никорак https://drive.google.com/file/d/1mDMWxt-PvwK-y0qu18c0Wlix8AhpXbVhm/view?usp=drive_link
34. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронежилет полегшений» TC A01XJ.29423-531:2024 (01) <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/bronezhilet-polegshenii-ts-a01xj-29423-531-2024-01>
35. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Бронежилет модульний» TC A01XJ.29423-420:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/ts_bronuzelet_modulniy.pdf
36. Розміри бронежилета напряму з розмірними сітками текстилю не пов'язані. Розмір чохла залежить від параметрів бронеплити, яка підбирається згідно з відстанню від яремної ямки до нижніх ребер.
37. Відповідь на запит народної депутатки України Ірини Никорак <https://drive.google.com/file/d/162OhuNCfRXZjNvnsvDanWS-fQntXL01ld/view?usp=sharing>
38. Цитата з інтерв'ю №5
39. Цензор.Нет: «Пережила ампутацію молочних залоз через травмування бронежилетом. Історія ветеранки Наталії Ліщишеної» <https://censor.net/ua/resonance/3596295/amputatsiya-molochnyh-zaloz-cherez-nosinnya-bronejyleta>
40. Дані включають модульні бронежилети комплектністю 1-5, 1-8, 1-11. Обсяг полегшених бронежилетів (10 000 шт.) не входить до загального підсумку.
41. Українська правда: «Рада підтримала збільшення кількості прикордонників на 15 тисяч»: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/04/24/7452724/>
42. Відповідь Адміністрації Державної прикордонної служби на запит на доступ до публічної інформації https://drive.google.com/file/d/1b3EZd18S8LC88wvvd7qohKB_G6wtieaiP/view
43. Вивантаження BI Prozorro за 12.03.2026 <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1PnmCsnYahpt-4QQymhnt7EMxSGzx8h1k/edit?gid=1319231889#gid=1319231889>
44. Відповідь НГУ на запит на доступ до публічної інформації <https://drive.google.com/file/d/1n-1ObZM4r3HrBxiqY6r-7Mo-9BCy-o9m/view>
45. РБК Україна: «“Метінвест” передав нацгвардійцям велику партію бронежилетів» MBC: <https://www.rbc.ua/rus/news/metinvest-peredav-natsgvardiytsyam-veliku-partiyu-bronezhiletiv-1670840959.html> «Нацгвардійцям передали 3000 бронежилетів» <https://mvs.gov.ua/news/nacgvardiiciam-peredali-3000-bronezhiletiv> Допис Східного оперативно-територіального об'єднання Національної гвардії України у Facebook <https://www.facebook.com/ngu.east/posts/pfbid0raWxACHZgkJ7qUo6iYnsHu7Uy91H6CRXL4RdyvYgggDvfxCgNCnHtCfHrRm4sVGwI> Допис Львівського оборонного кластера у Facebook <https://www.facebook.com/lcd.ukraine/posts/pfbid02hjwqMwD1H1ZGXM2UpJEzjb9qvEtXMr2q8spKEUtXFmihhRQnZicTUDZrYx8zI> Допис 3 бригади оперативного призначення НГУ «Спартан» у Facebook <https://www.facebook.com/ngu3017/posts/pfbid0H-gTgnhk5qnzCepYoXpVKMXk9F5p9LhsvfoWjdQf8wmyKCVX85fecF4kNo4Nv1RpQI>
46. Технічна специфікація на модульні бронежилети (тип Б) 6 класу захисту TC У 13.9-08803498-002:2023 https://docs.google.com/document/d/1ZpUAW5vUeaNdXizHiOk2ZkByL8QLYpgi/edit?usp=drive_link&oid=112631695067173838824&rtpof=true&sd=true
47. Відповідно до технічних вимог бронежилет виготовляється у трьох розмірах — S, M та L, що відповідають обхвату грудної клітки приблизно від 88 до 120 см і зросту користувача від 164 до 190 см.
48. Охоплює захист із захистом грудей, спини, боків, нижньої частини живота та паху.
49. Оголошення про проведення спрощеної закупівлі бронежилета 4 класу захисту https://docs.google.com/document/d/10gT-6fkusZ4ukTRATklrJAAvrWRPlqVo/edit?usp=drive_link&oid=112631695067173838824&rtpof=true&sd=true
50. Укрінформ: «За стандартами НАТО: Як організація ArmWomenNow створює жіночу військову форму» <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3739238-za-standartami-nato-ak-organizacia-armwomennow-stvorue-zinocu-vijskovu-formu.html>

51. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2)» TC A01XJ.03925-443:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TC_klp_%20type_2.pdf
52. Для зручності застосування класифікації у промисловому виробництві одягу було запропоновано п'ять повнотних груп типових фігур, які визначаються різницею між обхватом стегон та обхватом талії: група I — 18 см, група II — 22 см, група III — 26 см, група IV — 30 см, група V — 34 см. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5762/1/Bul2010_N5T3_P143-147.pdf
53. Цитата з інтерв'ю №9
54. Цитата з інтерв'ю №10
55. Відповідь Міноборони на запит на доступ до публічної інформації <https://drive.google.com/file/d/1PCA05O1qB1ukJIKo6W-cAEvp-b4VRkBmv/view?usp=sharing>
56. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Труси та топ жіночі» TC A01XJ.80247-429:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/tc_trusi_ta_top.pdf
57. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Костюм літній польовий (тип 2)» TC A01XJ.03925-443:2023 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2023/TC_klp_%20type_2.pdf
58. Цитата з інтерв'ю №1
59. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Штани вітровологозахисні зимові (ТИП 3)» TC A01XJ.14763-653:2025 (01) <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/6/17/7279550fe.pdf>
60. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Куртка вітровологозахисна зимова (ТИП 3)» TC A01XJ.14760-652:2025 (01) <https://contacts-mo.s3.eu-central-1.amazonaws.com/2025/6/17/8f7910e53.pdf>
61. Зимова вітровологозахисна куртка закуповується за трьома різними специфікаціями: ТУ 14.1-134-00034022-2016; TC A01XJ.14759-496:2023 (01); TC A01XJ.14760-423:2023 (01), штани відповідно також за трьома різними TC: TC A01XJ. 14763-428:2023 (01); TC A01XJ. 14762-497:2023 (01); ТУ 14.1-135-00034022-2016.
62. Для зручності застосування класифікації у промисловому виробництві одягу було запропоновано п'ять повнотних груп типових фігур, які визначаються різницею між обхватом стегон та обхватом талії: група I – 18 см, група II – 22 см, група III – 26 см, група IV – 30 см, група V – 34 см https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5762/1/Bul2010_N5T3_P143-147.pdf
63. Технічна специфікація Національної гвардії України «Куртка вітровологозахисна зимова» <https://drive.google.com/file/d/1olwapaMKptf33rccSjqclaFLTUaj1Hw/view>
64. Технічна специфікація Національної гвардії України «Штани вітровологозахисні зимові» https://drive.google.com/file/d/1p-OeCjwa2S_hQWRJ2qXDAJ5RfavMR_aZ/view
65. Зимові вітровологозахисні куртки та штани закуповують окремо. У цьому документі ілюстративно детально подано лише аналіз закупівель зимових вітровологозахисних курток.
66. Взуття виробництва ТОВ «Таланлегпром».
67. Технічні вимоги до набору засобів особистої гігієни <https://drive.google.com/file/d/1sG6MsGtmIqoDrJ4s1mBs1408vWCP5m-cu/view?usp=sharing>
68. Петиція: Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах <https://petition.president.gov.ua/petition/168516>
69. Технічна специфікація Міністерства оборони України «Комплект особистої гігієни» TC A01XJ.21007-501:2024 (01) https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2024/TS_suhyi_dush.pdf
70. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
71. Цитата з інтерв'ю №3
72. Наказ Міноборони від 29.04.2016 № 232 «Інструкція про організацію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-16#n4>
73. Wonderzine Україна: «Одне з найкращого, що сталося зі мною за 11 років служби». Військовослужбовиці про жіночу форму» <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/experience/14681-odne-z-naykraschogo-scho-stalosya-zi-mnoyu-za-11-rokiv-sluzhbi-viyskovosluzhbovitsi-pro-zhinochu-formu>
74. Міністерство оборони України: «Хто оплачує лікування поранених військових і що гарантує держава» <https://mod.gov.ua/news/hto-oplachuye-likuvannya-poranenih-vijskovih-i-shho-garantuye-derzhava>
75. Закон України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
76. Medevac Ukraine — програма медичної евакуації громадян України <https://www.medevac-ukraine.com/>
77. Закон України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
78. StateWatch: «Звіт щодо забезпечення турнікетами в секторі безпеки та оборони України» <https://statewatch.org.ua/wp-content/uploads/2026/02/Zabezpechennia-turniketamy-syl-bezpeky-y-oborony.pdf>
79. Склад аптечки регламентовано наказом Міноборони № 506 від 24 липня 2024 року, <https://mod.gov.ua/news/individual-na-aptechka-vijskovosluzhbovczya-sklad-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam>
80. Наказ Міністерства оборони України Про затвердження Переліків лікарських засобів та медичних виробів, якими

- забезпечується особовий склад сил безпеки і сил оборони для надання тактичної догоспітальної допомоги <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1171-24#n17>
81. Дзеркало тижня: «На фронт передали 40 тисяч неякісних турнікетів – Корчинська» <https://zn.ua/ukr/war/na-front-peredali-40-tisjach-nejakisnikh-turniketiv-korchinska-.html>
82. Українська правда: «Китайські аптечки для ЗСУ: як чиновники влаштували бізнес на життях військових» <https://blogs.pravda.com.ua/authors/matvijchuk/64c7c6a320884/>
83. Самарський І.М., Хорошун Е.М. (2023). Надання першої медичної допомоги при пораненнях великих судин кінцівок в умовах бойових дій. Турнікетний синдром та його профілактика. Український журнал військової медицини, 2(4), 50–55. DOI:10.46847/ujmm.2023.2(4)-050
84. Допис Командування Медичних сил Збройних Сил України у Facebook <https://www.facebook.com/share/p/1AjAtgJWfs/>
85. Дослідження НАЗК «Корупційні ризики під час здійснення оборонних закупівель». Радник у сфері публічних закупівель <https://radnuk.com.ua/pravova-baza/koruptsijni-ryzyky-pid-chas-zdijsnennia-oboronnykh-zakupivel/>
86. Відповідь Міноборони на запит на доступ до публічної інформації https://drive.google.com/file/d/1PCA05O1qB1ukJKo6W-cAEvp-b4VRkBmv/view?usp=drive_link
87. Інформація щодо постачання турнікетів та медичних аптечок https://drive.google.com/file/d/1Dmfvu0oTTBWc-CaSL7a7RvMZ15v_TD15h/view?usp=sharing
88. Офіс генерального прокурора: «Поставили неякісні аптечки на 18 млн грн – судитимуть двох посадовців Нацгвардії та підприємців» <https://gp.gov.ua/ua/posts/postavili-neyakisni-aptecki-na-18-mln-grn-suditimut-dvoh-posadovciv-nacgvardiyi-ta-pidprijemciv>
89. АрміяInform: «Стандарти НАТО, цифровізація та прицільна евакуація: головні досягнення у військово-медичній сфері України за 2025 рік» <https://armyinform.com.ua/2025/12/20/standarty-nato-czyfrovizacziya-ta-pryczilna-evakuacziya-golovni-dosyagnennya-u-vijskovo-medychnij-sferi-ukrayiny-za-2025-rik/>
90. Татарчук, Т., Косей, Н., Плаксієва, К., Тутченко, Т., Яроцька, Н., & Козлов, С. (2025). Актуальні проблеми репродуктивного здоров'я військовослужбовців в Україні. Репродуктивне здоров'я жінки, (7), 7–14. <https://doi.org/10.30841/2708-8731.7.2025.343872>
91. Татарчук, Т., Косей, Н., Плаксієва, К., Тутченко, Т., Яроцька, Н., & Козлов, С. (2025). Актуальні проблеми репродуктивного здоров'я військовослужбовців в Україні. Репродуктивне здоров'я жінки, (7), 7–14. <https://doi.org/10.30841/2708-8731.7.2025.343872>
92. Принципи: «Шлях пораненого: потреби, проблеми та бачення майбутнього» <https://www.pryncyp.org/analytics/socziolog-ichne-doslidzhennya-shlyah-poranenogo-potreby-problemy-ta-bachennya-majbutnogo/>
93. Відповідь Міноборони на запит на доступ до публічної інформації <https://drive.google.com/file/d/1j7CAEmQQNI-NDa-1jX64YMQdMqgCZL3Ck/view?usp=sharing>

SW